

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ Η ΑΛΛΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

129

Μαργαρίτα Δρίτσα

Οι σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και άλλων κρατών έχουν αποτελέσει ανέκαθεν τον σχεδόν αποκλειστικό τομέα της διπλωματικής ιστορίας, ακόμη και όταν αφορούν οικονομικά θέματα. Η ιδιαιτερότητα αυτή έκανε ώστε συνήθως να εξετάζονται μόνον διπλωματικά αρχεία εις βάρος άλλων, οικονομικών, που θα μπορούσαν να διευρύνουν την οπτική προς την οικονομική διπλωματία αλλά και γενικότερα να συμβάλουν στην καλύτερη κατανόηση των οικονομικών σχέσεων και διαδικασιών όχι μόνον στο διμερές αλλά και στο διεθνές επίπεδο, σε εποχές μάλιστα κατά τις οποίες η διεθνοποίηση της οικονομίας εντατικοποιείται. Το σημείωμα αυτό αναφέρεται τόσο στα δημόσια οικονομικά αρχεία όσο και κυρίως στα ιδιωτικά αρχεία επιχειρήσεων και μάλιστα εκείνα που καλύπτουν την περίοδο του μεσοπολέμου. Θα ήθελα να αναφερθώ σε δύο περιπτώσεις ξένων αρχείων που περιλαμβάνουν χρήσιμα στοιχεία για τους Έλληνες ερευνητές και που παραμένουν ελάχιστα γνωστά στο ευρύτερο επιστημονικό κοινό. Η πρόσβαση σ' αυτά δεν πρέπει να θεωρείται πάντοτε δεδομένη μιά και εξαρτάται από τη γενικότερη στρατηγική των διαφόρων επιχειρήσεων και οργανισμών.

Τα δύο αρχεία είχαν διαφορετική τύχη: Το ένα ανήκει στην κατηγορία αρχείων που διατηρήθηκαν από την ίδια την επιχείρηση, είναι προσβάσιμα στους ιστορικούς αλλά μετά από έκδοση άδειας και για συγκεκριμένες έρευνες και χρήση· το άλλο έχει εκχωρηθεί στο Πανεπιστήμιο της Uppsala και είναι απολύτως προσβάσιμο στους καθηγητές, ερευνητές και φοιτητές του πανεπιστημίου, ιδιαίτερα στο Τμήμα Οικο-

νομικής Ιστορίας¹.

Πρόκειται για το αρχείο της Σουηδικής Εταιρείας Πυρίων (Swedish Match Company), η αλλιώς κυριότερου φορέα της Αυτοκρατορίας του Ivar Kreuger, που στο μεσοπόλεμο κατόρθωσε να επεκταθεί σ' όλο τον κόσμο, από την Αμερική μέχρι την Άπω Ανατολή, και σε ολόκληρη την Ευρώπη. Τα συγκροτήματα περιλάμβαναν βιομηχανίες, εμπορικές επιχειρήσεις, μονοπωλιακού τύπου συμφωνίες και ακόμη δάνεια προς ξένες κυβερνήσεις. Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα, εντοπίζεται στη χορήγηση του δανείου του 1926 προς την Κυβέρνηση Παγκάλου που συνδυάστηκε με την εγκατάσταση μονοπωλίου προμήθειας σπύρων για την Ελλάδα, το οποίο μέχρι τότε ανήκε στην Αυστριακή Solo Co. Η περίπτωση του ελληνικού δανείου ήταν η πρώτη χρονολογικά σε μία σειρά παρόμοιων συμβάσεων που αποτέλεσαν ένα από τα μέσα επιβολής και επέκτασης της κυριαρχίας του Kreuger². Η Ελλάδα δεν αποτέλεσε μόνον μία ψηφίδα στο τεράστιο μωσαϊκό εταιρειών παραγωγής, επιχειρήσεων μονοπωλίου και δημοσίων δανείων των εταιρειών Kreuger, αλλά και ένα πεδίο δοκιμής μιάς στρατηγικής επέκτασης. Το δάνειο αυτό ήταν το πρώτο μιάς σειράς άλλων σουηδικών δανείων προς την Ελλάδα, και διευκολύνθηκε - παρά τους επαχθείς του όρους - από την συγκυριακή πολιτική της Κυβέρνησης Παγκάλου αλλά και γενικότερα από τις αδυναμίες της Ελλάδας εκείνη την εποχή. Οι λεπτομέρειες της τακτικής της Σουηδικής Εταιρείας και του Ivar Kreuger, προσωπικά, συνθέτουν την εικόνα ενός προτύπου οικονομικής διπλωματίας που άκμασε κατά την περίοδο του μεσοπολέμου και που ασκείτο από ιδιώτες επιχειρηματίες. Φαινόταν να κινείται στο περιθώριο των κρατικών πρωτοβουλιών αλλά είχε μακροπρόθεσμες συνέπειες τόσο για τη διείσδυση σε μια νέα χώρα όπως την Ελλάδα³ όσο και για τη γενικότερη ανασυγκρότηση της Ευρώπης μετά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο.

Το δεύτερο Σουηδικό αρχείο ανήκει στην Τράπεζα Enskilda της Στοκχόλμης. Είναι μεγάλο, περιλαμβάνει μερικές χιλιάδες φακέλους και διατηρεί την αρχική του δομή.

¹ Τόσο στην Αμερική όσο και στην Ευρώπη, η κίνηση στο επιστημονικό πεδίο, με έρευνες που προέρχονται τόσο από κρατικούς όσο και από ιδιωτικούς φορείς, οδήγησε στη δημιουργία ιδιαίτερων θεσμών για τη διατήρηση του τμήματος της συλλογικής μνήμης που αποτελεί η επιχειρηματική εμπειρία. Σε διάφορες χώρες έχουν θεσμοθετηθεί ιδιαίτεροι νόμοι και οργανισμοί έρευνας και διάσωσης των επιχειρηματικών αρχείων. Στην Αγγλία λειτουργεί ειδικός οργανισμός, το Business Archives Council, ο οποίος έχει εκδόσει μεταξύ άλλων και ογκώδη οδηγό για τα 1,000 και περισσότερα αρχεία επιχειρήσεων που έχουν διασωθεί, ταξινομηθεί και τεθεί στη διάθεση της έρευνας. Στη Σκωτία έχει συσταθεί αντίστοιχο όργανο το οποίο επεξεργάζεται την δράση του και στην εκπόνηση ερευνών. Άλλα αυτόνομα ιδρύματα επίσης συλλέγουν, ταξινομούν και φυλάσσουν υλικό. Στην Γερμανία, έχουν ιδρυθεί κέντρα έρευνας τα οποία ασχολούνται και με τη συντήρηση αρχείων, π.χ. το Ινστιτούτο Έρευνας Τραπεζικής Ιστορίας στη Φραγκφούρτη. Σε άλλες χώρες της Κεντρικής ευρώπης, π.χ. Δημοκρατία της Τσεχίας, Σλοβακία, η νομοθεσία ορίζει ότι τα αρχεία των επιχειρήσεων αποτελούν δημόσια περιουσία. Έτσι σταδιακά περνούν στον πλήρη έλεγχο των κρατικών αρχείων, και είναι προσβάσιμα στον ερευνητή.

² Η εταιρεία αυτή ανέθεσε την συγγραφή της ιστορίας της σε πανεπιστημιακούς και από αυτή τη πρωτοβουλία αναδύθηκε ένα ενδιαφέρον πρόγραμμα έρευνας με κέντρο την δραστηριότητα της Σουηδικής Εταιρείας Πυρίων από το 1917 μέχρι το 1939 και έμφαση στην διαδικασία διεθνοποίησης των επιχειρήσεων. Προέκυψαν και δημοσιεύθηκαν 5 μελέτες, μία από τον Καθηγητή Οικονομικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου της Uppsala, K.G. Hildebrand, και αρκετές διδακτορικές διατριβές. Για αναλυτικότερη παρουσίαση της σημασίας του ελληνικού δανείου βλ. M. Dritsas "Swedish Capital in Greece and Entrepreneurial Strategies". *Scandinavian Economic History Review* (vol. XLIV No. 1, 1996 σ. 3-22).

³ Το σουηδικό κεφάλαιο άρχισε να εισέρχεται στην Ελλάδα κατά την περίοδο αυτή.

Μόνον ένα τμήμα του παρουσιάζεται σ' αυτό το σημείωμα, εκείνο δηλαδή που μπορεί να ενδιαφέρει την ελληνική έρευνα. Δεν είναι μικροφωτογραφημένο και μπορεί κανείς να εντυφίσει στο πρωτογενές υλικό που είναι οργανωμένο σύμφωνα με τη λογική της τράπεζας, ανάλογα με τις υποδιαιρέσεις των διευθύνσεων της σε εργασίες εσωτερικού, εξωτερικού, επενδύσεις, επιχειρήσεις και διοίκηση. Υπάρχει δακτυλογραφημένος κατάλογος για τους 922 φακέλους που περιλαμβάνει. Μιά πρώτη ματιά στον γενικό κατάλογο του αρχείου επιτρέπει να αποκομίσει κανείς μιά συνολική εντύπωση του βαθμού και της φύσης της ανάμιξης της Σουηδίας στην υπόλοιπη Ευρώπη καθώς και σε ορισμένες άλλες υπό ανάπτυξη περιοχές του κόσμου, και να εκτιμήσει την σημασία που μπορεί να είχε η Ελλάδα. Ένας μεγάλος αριθμός φακέλων αφορά αφενός τη Γερμανία, στην οποία η Σουηδία ήδη αυτή την εποχή πραγματοποιούσε σημαντικές βιομηχανικές επενδύσεις, και αφετέρου άλλες χώρες της Βόρειας Ευρώπης (Δανία και Νορβηγία), όπου υπήρχαν παλιοί δεσμοί. Για την πέραν του Ατλαντικού ακτή, εκτός από τις ΗΠΑ και τον Καναδά, περιέχονται πληροφορίες για χώρες της Λατινικής Αμερικής στις οποίες η Σουηδία είχε χορηγήσει δημόσια δάνεια και πραγματοποιήσει άμεσες επενδύσεις στη βιομηχανία. Από το σύνολο του τμήματος αυτού του αρχείου προκύπτει η σημασία των δημοσίων δανείων στην Νοτιοανατολική Ευρώπη και στα Βαλκάνια που ακόμη στη περίοδο του Μεσοπολέμου εξακολουθούσαν να αντιπροσωπεύουν μεγάλο μέρος των διακινουμένων κεφαλαίων.

131

Η Enskilda Bank είχε αναμιχθεί στην έκδοση διαφόρων ελληνικών δανείων στη περίοδο του μεσοπολέμου και το αρχείο της μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε αρκετά συστηματικά την είσοδο του σουηδικού κεφαλαίου στην Ελλάδα⁴. Αυτή την εποχή, η Σουηδία κατείχε την πέμπτη θέση ως δανειοδότης της Ελλάδας.

Από το αρχείο αυτό αναδύονται με αρκετή σαφήνεια οι οικονομικές σχέσεις της Ελλάδας - μιάς μικρής νέας σχετικά αγοράς με πολλές ιδιαιτερότητες - με την Σουηδία, χώρα που δεν ανήκε στους μεγαλύτερους ή στους παραδοσιακούς χρηματοδότες. Η αναδύφηση επιτρέπει στο σύγχρονο ιστορικό να εκλεπτύνει τις υποθέσεις που έχουν διατυπωθεί για το χαρακτήρα, το ρόλο και τις μορφές του εισερχομένου ξένου κεφαλαίου στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές και να φωτίσει πτυχές του διεθνούς ανταγωνισμού και/ή της διεθνούς συνεργασίας μεταξύ μεγάλων και μικρότερων δυνάμεων. Ο μεγάλος όγκος των πληροφοριών που περιλαμβάνονται στο υλικό του αρχείου Enskilda αναφέρεται στη περίοδο του μεσοπολέμου, την περίοδο δηλαδή ακριβώς κατά την οποία η Σουηδία ενδιαφέρθηκε για τοποθετήσεις κεφαλαίων σε νέες χώρες, επιχειρώντας κάποτε μάλιστα να εκτοπίσει μεγαλύτερες δυνάμεις. Οι πληροφορίες του σουηδικού αρχείου για την Ελλάδα, αν και αποτελούν μικρό τμήμα του συνόλου του υλικού, είναι αρκετά περιεκτικές. Αφορούν τις διαπραγματεύσεις για τα δάνεια μεταξύ των τραπεζιτών Wallemberg, ιδιοκτητών της Enskilda και των Hambros, στο Λονδίνο, μέσο των οποίων

⁴ Μέχρι τώρα μόνον περιστασιακά έχει απασχολήσει τους Έλληνες ιστορικούς. Ίσως ένας από τους λόγους για αυτή την παράλειψη να είναι ότι η ελληνική ιστοριογραφία ενδιαφέρθηκε πάντοτε πολύ περισσότερο για τους παραδοσιακούς μεγάλους πιστωτές της Ελλάδας που προέρχονταν κυρίως από την Αγγλία, την Γαλλία και αργότερα από τις ΗΠΑ. Άλλες μικρότερες χώρες, παρά την ένταση των σχέσεων που ανέπτυξαν παρέμειναν στο περιθώριο των ενδιαφερόντων της έρευνας.

συνάπτονταν οι συναλλαγές. Ιδιαίτερα εναργής είναι η διάσταση των διεθνών τραπεζικών δικτύων που συνέδεαν την Ελλάδα με τη Σουηδία, και τα οποία εκτεινόταν σε οικονομικούς, διπλωματικούς και πολιτικούς κύκλους⁵.

Το μεγαλύτερο μέρος του υλικού αφορά τα δημόσια δάνεια, στα οποία συμμετέσχε η σουηδική τράπεζα, αλλά και σημαντικές πληροφορίες γενικού χαρακτήρα δεν λείπουν. Ιδιαίτερα χρήσιμα είναι τα στοιχεία για τη διαπραγμάτευση του ελληνικού χρέους προς τη Σουηδία μετά το χρεωστάσιο του 1932, τα οποία επιτρέπουν να αποδεσμευθεί η λογική της ξένης τράπεζας ως προς το είδος τοποθετήσεων. Αποκαλύπτονται οι λεπτομέρειες της διαδικασίας διαπραγμάτευσης - με τη χρησιμοποίηση Ελλήνων μεσολαβητών αρχικά - και την επιστράτευση αργότερα της επίσημης σουηδικής κυβέρνησης που επέτρεψε την προσέγγιση της Σουηδίας προς άλλες ξένες χώρες (ΗΠΑ, Αγγλία, Γαλλία) για μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα.

Το αρχείο περιλαμβάνει επίσης πρόσθετα στοιχεία για τα δάνεια Kreuger που συμπληρώνουν τις πληροφορίες του πρώτου αρχείου.

⁵ Στοιχεία και πληροφορίες περιλαμβάνονται σε διάφορους φακέλους, ο μεγαλύτερος όγκος των οποίων - 12 φάκελοι - ανήκε στην Γραμματεία Εξωτερικού (Utländska Sekretariatets Arkiv) με αριθμούς 62, 137, 299, 330, 337, 358, 432, 486, 576, 612, 719, 911. Άλλες σημαντικές πληροφορίες περιλαμβάνονται επίσης στους φακέλους της Διοίκησης (Direktionen) - 3 φάκελοι - καθώς και στη Σουηδική Γραμματεία της τράπεζας (Svenska Sekretariatets Arkiv) - 2 φάκελοι - με αριθμό 479 και 506. Η σειρά Investors (η Investors ήταν θυγατρική εταιρεία επενδύσεων της Enskilda) επίσης περιέχει 3 φακέλους με αριθμούς B1, H2 και H4. Το υλικό αυτών των τελευταίων φακέλων αναφέρεται στην Εθνική Τράπεζα Ελλάδος, στην Τράπεζα Hambros καθώς και στον Αγγλο-ελληνικό όμιλο Hellenic and General Trust. Χαρακτηριστικά φάκελοι για σουηδικές εταιρείες στην Ελλάδα - δηλ. άμεσες επενδύσεις - εμφανίζονται μόνον μεταπολεμικά. Φάκελος, με διακριτικά Direktionen Arkiv Register A-Ö 1951-1971, που αφορά την Σουηδική πολυεθνική εταιρεία Atlas Corco AB και τις εργασίες της στην Ελλάδα από το 1958 ως το 1973.